

PREVARE U OSIGURANJU – BAGATELNI ILI ORGANIZOVAN KRIMINALITET?

Nataša Mrvić Petrović*
Vladimir Čolović*

U radu se istražuju kriminološke karakteristike prevara na štetu osiguravajućih društava. Autori konstatuju da prevare većinom pokazuju odlike bagatelnog kriminaliteta, koji se situaciono vrši. Masovnost takvih sitnih prevara nanosi ogromne štete osiguravajućim društvima i utiče na visoku "tamnu brojku" tog kriminaliteta. Retke su prevare koje u saučesništvu vrši više lica. Te prevare imaju odlike teškog kriminaliteta "belog okovratnika", pa i transnacionalnog organizovanog finansijskog kriminaliteta. Sa ekonomskim napretkom u Srbiji se može očekivati da prevare u osiguranju, naročito u oblasti osiguranja imovine, ispolje odlike organizovanog kriminaliteta. Zbog toga treba jačati preventivne aktivnosti.

KLJUČNE REČI: prevare, osiguranje, tamna brojka, kriminalitet belog okovratnika, transnacionalni kriminalitet, organizovani kriminalitet

1. UVOD

Strukturne ekonomske promene u svetu u XXI veku povećale su mogućnosti organizovanog kriminaliteta koji sve više zahvata oblast privrede. Jedno od tipičnih oblasti su prevare, među njima i prevare u osiguranju, često uz učešće međunarodnih kriminalnih grupa. Pod prevarama u osiguranju, koje se često propisuju kao specijalna vrsta prevare, uobičajeno se podrazumevaju prevarna ponašanja osiguravanih u odnosu na osiguravače, jer se prevarna ponašanja osiguravača nastoje sprečiti primenom odredbama potrošačkog prava¹. U ekonomski razvijenim društvima prevare u osiguranju su čest oblik kriminaliteta koji se odlikuje visokom tamnom brojkom, teškoćama otkrivanja i potrebom da se građanskopravni mehanizmi zaštite interesa osiguravača upotpune krivičnopravnim. Zbog "fantomskih" odlika tog kriminaliteta, osiguravači su prinuđeni da primenjuju posebne procedure radi prevencije prevara, da se povezuju i međusobno razmenjuju podatke o klijentima i da uspostave efikasnu saradnju sa policijom. Ali, čak ni

*Naučni savetnik Instituta za uporedno pravo u Beogradu, email: petroviczdravko@ikomline.net

* Naučni savetnik Instituta za uporedno pravo u Beogradu, email: vcolovic@icl.org.rs

¹ N. Dožić, "Pojam prevare u osiguranju", u: Z. Petrović, N. Mrvić-Petrović (ur.), *Osiguranje, naknada štete i parnični postupak*, Intermex, Beograd, 2014, str. 61.

tako nije moguće sprečiti velike štete od prevara. Prema podacima američke Koalicije protiv prevara u osiguranju, štete od prevara godišnje iznose 80 biliona dolara². Istraživanje iz 2013. godine zasnovano na podacima 44 osiguravača iz Francuske, Belgije, Holandije, Švajcarske, Austrije, Nemačke, Španije, Danske, Finske, Norveške, Švedske, Velike Britanije i Italije, koji imaju klijente u 120 zemalja, pokazalo je da štete od prevara prestanto rastu od 2010. i da godišnje iznose između 8 do 12 biliona eura³.

Sa ekonomskim napretkom moguće je i u Srbiji očekivati rast finansijskog kriminaliteta uopšte, a u tom okviru i prevara u osiguranju. Zbog toga je bilo potrebno razjasniti da li je opravdano prevare u osiguranju smatrati bagatelnim kriminalitetom ili organizovanim kriminalitetom u oblasti finansijskih usluga. Na taj način autori su nastojali da kriminološkom analizom dopune rezultate postojećih istraživanja iz te oblasti.

2. PREVARE U OSIGURANJU KAO BAGATELNI I KRIMINALITET BEZ ŽRTAVA

Jedna od specifičnosti prevara u osiguranju jeste da se krivičnopravni mehanizam zaštite primenjuje tek ako nije dostatna građanskopravna zaštita zbog kršenja odredaba zaključenog ugovora o osiguranju. Iako i kod ugovora o osiguranju važi pravilo da prevara sve kvari (*fraus omnia corumpit*), ipak priroda tog ugovora kao da olakšava da do prevare dođe. Jer, ugovor o osiguranju je dvostrano obavezan (sinalagmatičan), aleatoran je i tipični ugovor *bona fides*. Pošto je ugovor o osiguranju ugovor na sreću, *alea* utiče na to da nije izvesno hoće li uopšte nastati obaveza osiguravača ili kada i kolika će biti. Čak i onda kada se ugovor odnosi na rizik koji će sigurno nastati (na primer, osiguranje za slučaj smrti) nije izvesno kada će rizik nastupiti i koliko dugo ugovarač osiguranja treba da plaća premiju. Drugo, pri zaključenju i izvršenju ugovora o osiguranju naročito se vodi računa o načelu savesnosti i poštenja, jer je to ugovor u kome stranke mora da povezuje veći stepen međusobnog poverenja nego kod drugih ugovora. Ispunjenju obaveze osiguravača prethodi ispunjenje obaveze druge strane plaćanjem premije tokom nekog vremena, po pravilu dužeg, te se najčešće ugovor o osiguranju može okarakterisati kao trajni ili sukcesivni. Sve ove odlike ugovora o osiguranju doprinose tome da je moguće nesavesno postupanje stranaka u svakoj fazi osiguranja, kako pri zaključenju ugovora, tako i pri prijavi nastanka štetnog događaja ili likvidaciji štete. To su razlozi zbog kojih se prevarni postupci osiguranika prema osiguravaču, kao i obrnuto, u momentu zaključenja ugovora ili tokom njegovog izvršenja, propisuju kao razlozi ništavosti ili rušljivosti zaključenog pravnog posla uz obavezu naknade štete suprotnoj strani. Pored toga, osiguravač se uzda u poštenje ugovarača osiguranja te ne može uvek da proverava njegove izjave ili radnje (na primer, u vezi procene rizika, prijave štete ili preduzimanja blagovremeno adekvatnih mera na sprečavanju štete i slično) a to čak i ne mora da čini, jer suprotna strana u slučaju da prevarno postupa gubi pravo na naknadu od osiguravača. Međutim, propusti ugovarača osiguranja da dâ istinite i potpune podatke ili da saopšti bitne činjenice prilikom zaključenja osiguranja mogu biti rezultat nepažnje i nenamerne greške ugovarača osiguranja. Takve mane volje ne

² *Fraud Statistic - Coalition Against Insurance Fraud*, dostupno an: <http://www.insurancefraud.org/statistics.htm>, pristup 18. 6. 2016.

³ *Accenture*, London, June 12, 2013, dostupno na: <https://newsroom.accenture.com/subjects/research-surveys/fraudulent-pandc-insurance-claims-on-the-rise-in-europe-accenture-survey-finds.htm>, pristup 18. 6. 2016.

kvalifikuju se kao prevara, pošto u savremenom ugovornom pravu (nemačkom, francuskom, talijanskom, pa i drugim, uključujući srpsko) prevara uvek podrazumeva kumulativno ispunjenje objektivnog uslova – radnje kojom se postiže ili održava drugo lice u zabludi i namere (subjektivni element) koja se ispoljava u volji da se kod drugog izazove zabluda ili da se to lice u zabludi održi⁴. Kao i svaka druga prevara, tako se i prevara u osiguranju može izvršiti aktivnom ili pasivnom radnjom, s tim što osim osiguranika, tu radnju mogu preduzeti i ugovarač osiguranja, korisnik osiguranja, ali i druga lica (likvidatori šteta, veštaci i slično).

Građanskopravnoj zaštiti od prevarnog postupanja komplementarna je kaznena zaštita osiguranja koja se postiže kroz prekršajno i/ili krivično pravo. Prevare u osiguranju se propisuju kao prekršaji u slučajevima kada zakonodavac procenjuje da je reč o kriminalitetu koji nije naročito društveno opasan (engl. *bagatelle criminality*, nem. *Kavalierkriminalität*). Takva ocena može ponekad da stoji ako je u pitanju prevara koju vrši pojedinac koji uveličava težinu realno pretrpljenih štetnih posledica u odnosu na stvarne (tzv. *soft* – "meka" prevara) prouzrokujući izvesnu (malu) štetu osiguravaču. Međutim, organizovana aktivnost na prevari osiguravača uz učešće više lica uvek se mora smatrati teškim kriminalitetom (tzv. *hard* – "tvrda" prevara) ne samo zbog visine prouzrokovane štete, nego i zbog toga što često podrazumeva spregu klijenata sa zaposlenima u osiguranju ili službenicima osiguranja i zahteva primenu posebnih procedura u samom osiguravajućem društvu na prevenciji prevara, međusobnu saradnju osiguravajućih organizacija i posebnu saradnju sa policijom za lakše i brže otkrivanje "krugova" prevaranata⁵. I ne samo to: promene načina izvršenja prevara i ostalih oblika finansijskog kriminaliteta u savremeno doba ukazuju na to da nije reč o bagatelnom "konvencionalnom" kriminalitetu, nego o veoma prisutnom kriminalitetu "belog okovratnika", čija se društvena opasnost potcenjuje, a koji se teško otkriva i dokazuje⁶. Paradoksalno, učestalosti takvog kriminaliteta doprinosi samo svetsko tržište, koje se oblikovalo pod uticajima neo-liberalizma i globalizacije predstavlja pogodan ambijent za različite prevare. Od 2008. godine, sa pojavom svetske ekonomske krize postalo je jasno da samo tržište deluje kao kriminogeni faktor, te da ekonomsko, političko i kulturno okruženje doprinosi pojavi prevarnih aktivnosti u različitim oblastima života i na svim nivoima⁷.

Uprkos rastućoj društvenoj opasnosti prevara u osiguranju, u svesti građana se takve prevare, slično kao što je slučaj i kod poreskih utaja ili hipotekarnih prevara, izjednačavaju sa tzv. kriminalitetom bez žrtava (*victimless crime*), pošto štetu od prevara trpe fondovi privatnog ili državnog osiguranja, pri čemu se obično ti troškovi prevalljuju na reosiguravača ili najširi krug osiguranika koji su krajnji korisnici. Građani su obično skloni da potcenjuju značaj onih vrsta krivičnih dela koja se retko javljaju u njihovom

⁴ N. Dožić, (2014), 61-63.

⁵ S. Barkhuizen, "Transnational crime gangs make fraud a global epidemic", na stranici *Coalition against Fraud*, 17. juni 2014., dostupno na: <http://www.insurancefraud.org/article.htm?RecID=3350>, pristup 13. 6. 2016.

⁶ U skladu sa društvenim promenama i pojavom organizovanog privrednog kriminaliteta definicija kriminaliteta "belog okovratnika" morala bi da bude promenjena u odnosu na tradicionalnu, tako da je sada aktuelnija ona kojom se pod takvim kriminalitetom podrazumevaju "nezakonita ili neetička dela pojedinca ili organizacije koji narušavaju poverenu im odgovornost ili javno poverenje, koje vrše osobe visokog ili društvenog statusa koji zaslužuje uvažavanje, obično u sklopu svojih legitimnih profesionalnih aktivnosti u cilju ostvarivanja lične ili koristi za organizaciju" (definicija prema: J. Helmkamp, R. A. Ball, K. Townsend (eds.), *Definitional dilemma: can and should be a universal definition of white collar crime?*, 1996, National White Collar Crime Center, Morgantown, 351.

⁷ Na ove pojave, na primeru prevara sa hipotekarnim kreditima u Americi, ukazuje Saly Simpson (S. Simpson, "Making Sense of White Collar Crime", *Ohio State Journal of Criminal Law*, 8/2011, 482, 500).

neposrednom okruženju i o kojima malo znaju. Tako se uvek kriminalitet sa elementom nasilja, uprkos tome što se retko javlja u svom najtežem vidu, percipira kao društveno opasniji od masovno prisutnog imovinskog ili privrednog kriminaliteta. Zbog toga često izostaje društveni prekor zbog prevarnog ponašanja, slično kao što građani imaju tolerantan odnos i kod drugih oblika imovinskog kriminaliteta⁸. Moguće je da tome posebno doprinosi to što građani nemaju pozitivno mišljenje o industriji osiguranja. Ipak, iznenađuje da građani širom sveta ispoljavaju slične stavove. Tako su, na primer, građani Velike Britanije prevare osiguranja po značaju izjednačavaju sa sitnom krađom peškira iz hotela, dok je jedno istraživanje 1997. izvršeno u Sjedinjenim Američkim Državama pokazalo da su građani većinom spremni da prevare osiguranje (da bi smanjili troškove, podmirili iznenadni rashod ili, jednostavno, da bi se "osvetili" osiguravaču) kao i da ne bi prijavili prevaru, ako bi za nju saznali⁹. Sa navedenim podacima slažu se rezultati drugih istraživanja: tako je 20% Nemaca istaklo da ne smatra prevaru osiguranja krivičnih delom, dok je 44% Holandana učestvovalo u prevari osiguranja (12% je to i priznalo), a čak 40% Danaca poznaje nekog ko je prevario osiguranje¹⁰. Možda je razlog tolerantnog odnosa prema prevarama u osiguranju taj što su, prema podacima iz kriminoloških istraživanja, učinioci prevara većinom lica koja nisu ranije osuđivana, iz srednjih pa čak i viših društvenih slojeva, koja se spontano odlučuju da izvrše krivično delo isprovocirana prilikom koja im se ukazuje da "zarade" na osiguranju, najčešće kako bi rešili akutni finansijski problem ili poluprofesionalci, koji s vremena na vreme izvrše neko imovinsko krivično delo uz redovnu (legitimnu) profesionalnu delatnost¹¹. Sa druge strane, takvi podaci ukazuju na tačnost ocene da prevare u osiguranju spadaju u kriminalitet "belog okovratnika" koji se teško otkriva, pošto ga vrše poslovni ljudi, javni službenici ili profesionalci, individualno ili u okviru korporacija, kroz svakodnevnu poslovnu delatnost¹². U savremenom društvu taj kriminalitet sve češće čine pripadnici srednje i niže klase, pri čemu sebe ne smatraju učiniocima protivpravnih dela, nego osobama koje opravdano koriste društvenu poziciju na kojoj se nalaze, što se, kako vidimo, slaže sa stavovima javnog mnjenja i policije, tako da učinioci uživaju neku vrstu "faktičkog imuniteta"¹³.

3. "TAMNA BROJKA" (ORGANIZOVANO IZVRŠENIH) PREVARA U OSIGURANJU

Obim izvršenih prevara u osiguranja u određeno vreme na nekom području ne može sa sigurnošću biti utvrđen. Razlog je osobena priroda osiguranja u kojoj nije uvek moguće imati pouzdana saznanja koja se temelje na činjenicama¹⁴. Zato je moguće da se u slučaju sumnje u prevarni postupak osiguranika ne mogu aktivirati mehanizmi sudske zaštite, iako je prevara predviđena kao protivpravna radnja i u

⁸ Đ. Ignjatović, *Kriminologija*, X izmenjeno izdanje, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2010, str. 110.

⁹ N. Dožić, *Prevare u osiguranju*, doktorska disertacija odbranjena na Pravnom fakultetu Univerziteta Union, Beograd, 2012, 24-25.

¹⁰ V. Čolović, "Prevare u osiguranju autoodgovornosti", *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, 2-3/2011, 333.

¹¹ Prema podacima iz Austrije, u periodu od 1978- 2012. godine izvršio su najčešće bili amateri (85%), zatim poluprofesionalci (12%), a samo 3% delovalo je u organizovanoj kriminalnoj grupi (M. Edelbacher, M. Theil, *Kriminalität gegen Versicherung*, Linde Verlag, Vienna, 2008, 25).

¹² Z. Radović, Ž. Aleksić, Z. Petrović, T. Petrović, *Prevare u osiguranju*, Glosarijum, Beograd, 2003, 245-246.

¹³ N. Dožić, (2012), 20-21.

¹⁴ J. Schiller, *Versicherungsbetrug als ökonomisches Problem – eine vergragstheoretische Analyse*, Verlag Versicherungswirtschaft GmbH., Karlsruhe, 2004, 39.

obligacionom i u krivičnom pravu. Stoga se ne može pouzdano proceniti "tamna brojka" prevara o osiguranju za koju se uobičajeno pretpostavlja da je visoka.

Visina "tamne brojke" pokušavala se odrediti tzv. demoskopskim istraživanjima, zasnovanim na procenama stručnjaka o prisustvu rizika prevara u pojedinim oblastima osiguranja. Prema takvim istraživanjima vršenim krajem devedesetih godina prošlog veka u Nemačkoj, stopa otkrivanja prevara u osiguranju, zavisno od vrste osiguranja, varira između 1: 30 i 1: 50 (Geerds, Shad, 1965) dok je Lindenau (1990) ustanovio odnos od čak 1:3000 godišnje¹⁵. Slična istraživanja koja su preuzeli Wittkämper, Wulff-Nienhüsser i Kammer 1990. godine i Fetchenhauer (1990, 1998) kojima je ispitivan obim ovog kriminaliteta i stavovi stručnjaka u vezi sa rasprostranjenošću prevara u pojedinim vidovima osiguranja, pokazala su da se procenjuje kako se u osiguranju od odgovornosti i osiguranju putnika može javiti više od 20% fingiranih odštetnih zahteva, u obaveznom osiguranju od autoodgovornosti i osiguranju stana oko 15%, dok u transportnom i osiguranju od požara rizik od moguće prevare nikad ne treba isključiti. Rezultati obe studije ukazuju na to da oko 28% ispitanika (među kojima su bili i stručnjaci iz osiguranja) smatra prevare u osiguranju bagatelnim kriminalitetom¹⁶.

Novija kriminološka istraživanja se zasnivaju na drugačijem pristupu. Na primer, analiza statističkih podataka nemačke savezne policije u periodu od 1987. do 2003. godine pokazuje da broj podnetih krivičnih prijava za krivična dela prevara i zloupotreba osiguranja po godini varira između 7000 do 9000, pri čemu su ti slučajevi rasvetljeni u 98,4-100% (šteta učinjena osiguranju iznosila je između 35-60 miliona evra godišnje)¹⁷. Međutim, tvrdnji da postoji visoka "tamna brojka" prevara u osiguranju doprinosi to što nije poznato koliko prevara godišnje osiguravači i državni pravobranioци ne prijave, bilo zato što se takve radnje ne mogu podvesti pod radnje odgovarajućih krivičnih dela, na primer, zbog malog iznosa štete, bilo zato što su pravobranilaštva nadležna samo za pokretanje parničnih postupaka¹⁸. Za takve prevare se, prema subjektivnim procenama stručnjaka, pretpostavlja da ih bude oko 89 000 godišnje u Nemačkoj¹⁹. Osiguravajuće organizacije upravo takve "sitne" i "meke" prevare teško otkrivaju, te je zato minimalan broj zahteva za isplatu štete koji osiguravači odbiju zbog dokazanog prevarnog postupka ugovarača osiguranja, osiguranika ili nekog drugog lica. Na primer, 1994. godine u Australiji je broj odbijenih zahteva iz tog razloga iznosio samo od 0,1 do 0,75% (zavisno od vrste osiguranja) od brojnih ukupno ispitivanih sumnjivih slučajeva²⁰.

Osim što nije poznata veličina "tamne brojke" prevara u osiguranju, ne može se pouzdano govoriti ni o zastupljenosti organizovanog kriminaliteta u takvim aktivnostima. Razlog je taj što se organizovani kriminalitet obično povezuje sa

¹⁵ M. Franzke, *Strafrechtliche Instrumentarien zur Eindämmung von Versicherungsbetrug*, Inaugural-Dissertation zu Köln Universität, Band 28, Josef Eul Verlag, Lohmar, 2012, 47.

¹⁶ M. Franzke, 48-49.

¹⁷ J. Schiller, 39.

¹⁸ Prema podacima iz istraživanja Fetchenhauer-a (1998) 54% prevara se odnosilo na iznose do 100 evra (sa visinom štete opadao je broj prevara). Statistički podaci savezne nemačke policije za 2014. pokazuju da je oko četvrtine prevara za koje su podnete krivične prijave po iznosu šteta ispod 500 evra, a druga četvrtina po iznosu štete varira između 500 do 2500 evra (V. Köneke, H. Müller-Peters, D. Fetchenhauer, *Versicherungsbetrug verstehen und verhindern*, Springer, Wiesbaden, 2015, 19-20). Zato se može razumeti što građani prevare u osiguranju pretežno smatraju vidom bagatelnog kriminaliteta.

¹⁹ J. Schiler, 39. Jedno reprezentativno istraživanje izvršeno preko Udruženja za zaštitu potrošača, za 1994. godinu pokazalo je da "tamna brojka" prevara iznosi od 4-28% s tim što je rizik od prevara izraženiji u oblasti imovinskih osiguranja (naročito osiguranje od odgovornosti, osiguranje stana, zgrada, osiguranje vozila), dok je najmanje zastupljen kod osiguranja života i osiguranja lica (*Ibidem*).

²⁰ T. Baldock, *Insurance Fraud*, Trends and Issues, no. 66, Australian Institute of Criminology, february 1997, 3, dostupno na: http://aic.gov.au/media_library/publications/tandi_pdf/tandio66.pdf, pristup 25. 6. 2016.

modelom organizacije italijanske Mafije, ali u realnosti sve češće su grupe kriminalaca male, deluju na određenoj teritoriji sa koje se lako premeštaju i ne moraju nužno biti u sukobu sa drugim kriminalnim grupama koje se bave sličnom kriminalnom aktivnosti²¹. Sa druge strane, nedostatak pouzdanih podataka o obimu takvih aktivnosti (naročito u pogledu poreskih utaja, prevara usmerenih protiv finansijskih interesa Evropske unije, prevara prema pojedincima, prevara u osiguranju i slično) onemogućava da se sagleda ukupnost takvih aktivnosti i da se one prepoznaju kao "organizovani" kriminalitet. To znači da je manjkavo naše saznanje o finansijskom kriminalitetu, o tome kako je organizovan, a pogotovu o socijalnim i ekonomskim posledicama takvog kriminaliteta²².

Pouzdana kriminološka zapažanja sprečava nedostatak kvalitetnih podataka: službene policijske statistike ne sadrže detaljne podatke o načinu izvršenja prevara i učinocima na osnovu kojih se može ustanoviti povezanost pojedinih krivičnih dela i učinilaca, a evidencije kojima raspolažu osiguravajuće organizacije nisu sistematične i neujednačene su, tako da podaci nisu međusobno uporedljivi niti je moguća njihova efikasna razmena²³. Takođe, prikupljanje podataka za *modus operandi* usmereno je po pravilu na način izvršenja prevara i učinioce, dok se zanemaruju podaci o oštećenim, iako se savremeni sofisticirani načini izvršenja prevara upravo odlikuju posebnim vezama između oštećenih i izvršilaca prevara u osiguranju (na primer, prijavljena "krađa" luksuznog automobila koji se sa znanjem vlasnika izvozi u drugu zemlju, dok vlasnik prijavljuje nastanak osiguranog slučaja i naplaćuje naknadu od osiguranja zbog krađe vozila).

O rasprostranjenosti prevara u osiguranju kao vida organizovanog kriminaliteta nema pouzdanih saznanja. Rezultati ranijih kriminoloških istraživanja ukazivali su na to da su prevare osiguranja većinom vršili pojedinci, dok je samo oko 1/3 prevara učinjena u saučesništvu uz pažljivo pripremu, kako bi došlo do nastupanja štetnog događaja (na primer, u slučajevima osiguranja od požara, transporta ili prilikom isceniranja saobraćajnih nezgoda kod obaveznog osiguranja od auto-odgovornosti)²⁴. Takve aktivnosti sve češće organizuju kriminalne grupe, kako na lokalnom tako i na međunarodnom ili transnacionalnom nivou, jer se može pretpostaviti da finansijski kriminalitet jača u skladu sa ekonomskom krizom i promenama na tržištu osiguranja. Zbog toga je opravdano prevare u osiguranju posmatrati kao oblik organizovanog kriminaliteta²⁵.

Na povezanost prevara u osiguranju i promena u ekonomiji ukazuju podaci da su još 1965. u Sjedinjenim Američkim Državama i u Italiji prijavljeni su prvi slučajevi lažnih saobraćajnih nezgoda, radi naplate štete od osiguranja. Od tada do danas su se neslućeno

²¹ M. Levi, M. Innes, P. Reuter, R. V. Gundur, *The economic, financial and social impacts of organised crime in the European Union*, EU Parliament, Directorate General for Internal Policies, Policy Department C: Citizens' Rights and Constitutional Affairs, Special Committee on Organised Crime, Corruption and Money Laundering, 2013, 17, dostupno na: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/493018/IPOL-JOIN_ET\(2013\)493018_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/493018/IPOL-JOIN_ET(2013)493018_EN.pdf), pristup 23. 6. 2016.

²² V. Köneke *et al.*, 18.

²³ S. Simpson, 485.

²⁴ R. Arnold, *Kriminalität und Versicherung: eine Untersuchung der Beziehungen zwischen Kriminalität und Versicherung sowie der kriminalitätsbezogenen Entscheidungsbereiche im Versicherungsunternehmen*, Duncker und Humboldt, Berlin, 1992, 127.

²⁵ J. Čirić, "Posebni oblici preventivnog ponašanja", u: *Borba protiv organizovanog kriminala u Srbiji (od postojećeg zakonodavstva do sveobuhvatnog predloga reforme)*, UNICRI, Institut za uporedno pravo i Univerzitet u Firenci, Beograd, 2008, 94 i 356.

povećale mogućnosti organizovanja prevara. Pri tome, nisu sve oblasti osiguranja izložene jednakim rizicima od prevara. Na primer, osamdesetih godina prošlog veka u Sjedinjenim Američkim Državama zabeležena je značajna organizovana kriminalna aktivnost ruskih emigrantskih grupa u vezi prevara u osiguranju. Te prevare su uobičajeno povezane sa fingiranjem saobraćajnih nezgoda ili uvećanjem šteta na vozilima i obračunavanjem lažnih usluga medicinskih pregleda i lečenja na račun fondova zdravstvenog osiguranja. Upravo je niz takvih prevara državnog fonda zdravstvenog osiguranja izvršeno u Kaliforniji kasnih osamdesetih godina prošlog veka. Tom prilikom osiguranje Kalifornije pretrpelo je štetu za preko 50 miliona dolara. Na čelu kriminalne grupe bio je Michael Smuchkevich, a ono što impresionira je veličina grupe u čiji je rad bilo uključeno 250 medicinskih klinika i laboratorija, desetina lekara, tehničara, bankarskih činovnika i administrativnih radnika, koji su podneli na hiljade odštetnih zahteva (iznosa koji je premašivao jedan bilion dolara), pri čemu su se aktivnosti na "pranju novca" odvijale preko 500 različitih "školjki" kompanija i stranih banaka. Sredinom devedesetih u Pensilvaniji je delovala grupa ruskih emigranata koji su telefonski prijavljivali lažne automobilske nesreće i na osnovu tih prijava naplatili preko jedan milion dolara od osiguravača²⁶.

Slični primeri navode se i u Nemačkoj. Prema podacima nemačke Savezne kriminalističke službe iz 1998. čak tri četvrtine analiziranih krivičnih postupaka te godine vođeno je prema učiniocima koji su delovali u sastavu međunarodno organizovanih grupa: osim Nemaca činili su ih državljani još 102 druge države. Razlog organizovanog povezivanja državljana različitih zemalja je bila težnja da profiraju na razlikama u nacionalnim zakonodavstvima i drugačijoj praksi krivičnog gonjenja, naročito kada čine tzv. "dela bez žrtava" kao što su prevare u osiguranju, carinske prevare, prevare sa subvencijama ili investicijama, krivična dela nedozvoljenog transfera tehnologija, otklanjanja štetnog otpada ili pranje novca²⁷.

Još krajem devedesetih godina prošlog veka na nemačkim auto-putevima su bili zabeleženi primeri naročito opasnog organizovanog provociranja saobraćajnih nezgoda, kako bi se naplatilo osiguranje zbog oštećenja na vozilima, a 2001. godine se sudilo kriminalnoj grupi koja se bavila prevarama isceniranjem saobraćajnih nezgoda i naplatom naknade od osiguranja prčinivši štetu preko 6 miliona evra. Grupa je delovala na područjima Esena i Kelna i okupljala između 520 i 925 učinilaca, među kojima su bili i pravnici i saobraćajni veštaci²⁸.

Jedno novije istraživanje rasprostranjenosti i odlika privrednog kriminaliteta u oblasti delatnosti osiguranja izvršeno u Nemačkoj 2011. preko telefonskog anketiranja 830 ispitanika pokazalo je da je svako drugo osiguravajuće društvo (53%) pretrpelo štete od delovanja kriminalnih grupa u čijem sastavu deluju brokeri, posrednici u osiguranju, provajderi, prodavci polisa povezano sa osiguranicima, ugovaračima osiguranja ili korisnicima osiguranja. Rezultati istraživanja upozoravaju na to da štete osiguravajućoj organizaciji najčešće prčinjavaju saradnici na visokim pozicijama u samom osiguravajućem društvu i posrednici u osiguranju²⁹.

²⁶ New York State Organized Crime Task Force, New York State Commission of Investigation of Investigation, and New Jersey State Commission of Investigation, "Analysis of Russian Emigré Crime in the Tri-State Region", in: P. Williams, *Russian Organized Crime, The New Threat?*, Routledge, London and New York, 1997, 188.¶

²⁷ B. Frevel, *Kriminalität gefährdungen der Inneren Sicherheit?*, Leske Budrich, Opladen, 1999, 55-56.

²⁸ M. Franzke, 41.

²⁹ K. Bussman, G. Lescher, S. Salvenmoser, *Wirtschaftskriminalität Versicherungsbranche*, Pricewaterhouse Coopers AG Wirtschaftsprüfung und Martin Luther Universität, Halle-Wittenberg, 2011, 20-22.

Prema natpisima u nemačkoj štampi, organizovane ruske kriminalne grupe angažuju se u oblasti pružanja medicinske nege i smeštaja korisnicima socijalnih usluga, pri čemu se fakturišu usluge koje nisu pružene ili se uvećavaju računi izvršenih usluga, čime se nanose štete fondovima socijalne zaštite. Okvirno se procenjuje da je 1/5 troškova koji se sada isplaćuju nepotrebna, s tim što se mesečno po pacijentu isplaćuje oko 15000 evra. Tako ostvarenu protivpravnu imovinsku korist dele korisnik zdravstvenog ili socijalnog osiguranja i kriminalna organizacija³⁰.

Navedeni primeri pokazuju da ne raste samo broj prevara nego i njihova kompleksnost, intenzitet i sofisticiranost, jer kriminalne grupe, u čijem sastavu deluju saradnici u osiguranju, koriste profesionalce za obavljanje određenih aktivnosti (na primer, "hakere" kako bi u drugoj zemlji organizovali prevaru), postupaju prema savetima pravnika ili veštaka iz različitih oblasti i primenjuju dostignuća moderne tehnologije (recimo, vrše krađe ili falsifikovanja ličnih podataka ugovarača osiguranja iz baza osiguravajućih organizacija kako bi olakšali prevaru ili onemogućili njeno otkrivanje i slično). Zahvaljujući velikoj pokretljivosti, kriminalne aktivnosti grupe se "sele" na druga područja čim se pogoršavaju uslovi za izvršenje prevara pošto osiguravajuće organizacije podignu nivo kontrole ili policija pojača aktivnosti na otkrivanju prevara.

Prema tome, rast prometa, intenziviranje saobraćaja, povezivanje bankarskih i monetarnih sistema i olakšano kretanje ljudi i roba širom sveta omogućava da i prevare u osiguranju mogu da se jave u obliku (transnacionalno) organizovanog kriminaliteta. Intenziviranje međunarodnog transporta, na primer, doprinelo pojavi organizovanih prevara u oblastima transportnog i osiguranja vozila, pri čemu se te zloupotrebe javljaju povezano sa krađama transportnih kontejnera ili krađama luksuznih vozila koji se odvoze u druge zemlje. Slično tome, planiraju se provalne krađe kako bi se potom prijavile krađe osigurane stvari³¹. Pri tome, često novac dobijen iz prevara u osiguranju služi za finansiranje drugih kriminalnih aktivnosti grupe, na primer, za nabavku psihoaktivnih supstanci kojima će se neovlašćeno trgovati i slično³². Može se reći da društvena opasnost od prevara u osiguranju raste ne samo zbog masovnosti nego upravo zbog načina izvršenja pri čemu se ispoljava simbiotička povezanost različitih kriminalnih grupa (narko-kartela, "krugova" lica koji se bave prevarama u osiguranju, terorista, "sajber" kriminalaca i slično). Spremnost da jedni drugima pomognu u različitim kriminalnim aktivnostima istovremeno otežava napore državnih organa da takve grupe pravovremeno otkriju i da spreče njihove kriminalne aktivnosti.

4. SITUACIJA U SRBIJI

Demoskopska ispitivanja iz 2011. ukazuju na to da je rizik od prevara u Srbiji najveći u oblasti osiguranja autoodgovornosti i zdravstvenog osiguranja. Procenjuje se da je zastupljenost prevara u autoodgovornosti između 40-50%, a kod kasko osiguranja vozila 50%, naročito u slučajevima krađe³³. Podaci iz prakse sudova i osiguravajućih društava pokazuju da se 60% navodnih saobraćajnih nezgoda dešava noću, uz učešće skupih, kasko osiguranih i vozila male vrednosti. Učesnici tih nezgoda su većinom (59%) muškarci stari

³⁰ "Betrug durch russische Pflegedienste grassiert", *Welt*, 16. 4. 2016. dostupno na: <http://www.welt.de/wirtschaft/article154415616/Betrug-durch-russische-Pflegedienste-grassiert.html>, pristup 12. 6. 2016.

³¹ M. Edelbacher, M. Theil, 25- 28.

³² T. Baldock, 2.

³³ V. Čolović, 326.

između 25 i 35 godina, a u predmetima osiguranja se često naknadno javljaju svedoci – putnici u tim vozilima koji su pretreli "trzajne povrede vrata"³⁴. Takođe, u kriminalnom lancu može da učestvuje pripadnik policije zadužen da "otkriva" nesreću i izvrši uviđaj, službenik osiguranja, veštak, likvidator štete, lekar cenzor i slično³⁵. Zvanični policijski podaci za period od 2010. do 2013. godine, na uzorku od 450 slučajeva, potvrđuju da kao izvršioc prevara u osiguranju prevladavaju muškarci (83%) starosti od 21-40 godina, pri čemu distribucija krivičnih dela po izvršiocima pokazuje da se krivična dela pretežno vrše u saučesništvu, što bi ukazivalo na mogućnost prisustva organizovanih kriminalnih grupa³⁶. Takvu hipotezu trebalo bi proveriti novijim istraživanjima.

ZAKLJUČAK

Prevare u osiguranju u savremenom društvu postaju sve češće vid organizovanog kriminaliteta, ali se obim tog kriminaliteta ne može odrediti. Razlog je što se brojne prevare koje glase na male novčane iznose ne prijavljuju kao krivična dela. Međutim, masovnost tih prevara utiče da osiguravajuće organizacije trpe velike štete od prevara.

U ovom radu analizirani argumenti pokazuju da manji broj prevara ima karakter organizovanog kriminaliteta, često transnacionalnog. Specifičnost tog kriminaliteta jeste uključivanje velikog broja lica u "krugove" prevaranata, među kojima su i službenici iz osiguranja, veštaci, stručnjaci zaduženi za procenu šteta, advokati i druga lica, a ne samo osiguranici, ugovorači osiguranja ili korisnici osiguranja. Prevare je moguća u svim fazama od pripreme zaključenja ugovora u osiguranju do njegove realizacije. Sa porastom ekonomskog značaja osiguranja može se očekivati da će organizovane prevare u osiguranju biti sve češće. I iskustva iz Srbije mogu potvrditi te prognoze. Zbog toga bi trebalo pojačati preventivne aktivnosti na sprečavanju prevara u osiguranju.

LITERATURA

1. ***, *Accenture*, London, June 12, 2013, dostupno na: <https://newsroom.accenture.com/subjects/research-surveys/fraudulent-pandc-insurance-claims-on-the-rise-in-europe-accenture-survey-finds.htm>, pristup 18. 6. 2016.
2. Arnold, R., *Kriminalität und Versicherung: eine Untersuchung der Beziehungen zwischen Kriminalität und Versicherung sowie der kriminalitätsbezogenen Entscheidungsbereiche im Versicherungsunternehmen*, Duncker und Humboldt, Berlin, 1992.
3. Baldock, T., *Insurance Fraud*, Trends and Issues, no. 66, Australian Institute of Criminology, february 1997, 3, dostupno na: http://aic.gov.au/media_library/publications/tandi_pdf/tandio66.pdf, pristup 25. 6. 2016.

³⁴ M. Božović, Z. Knežević, D. Simić, "Modeli saradnje subjekata u cilju otkrivanja prevara u osiguranju" u zborniku radova sa XI simpozijuma *Analiza složenih saobraćajnih nezgoda i prevare u osiguranju*, Zlatibor, 2012, 2.

³⁵ D. Obradović, "Ljudski faktor – preduslov za sprečavanje prevara u osiguranju" u zborniku radova sa XII simpozijuma *Veštačenje saobraćajnih nezgoda i prevare u osiguranju*, Divčibare 2013, 230-231.

³⁶ Ž. Nikač, Lj. Vučić, "Prevare u osiguranju u Republici Srbiji od 2010. do 2013. godine", *Bezbednost*, 2015/1, 189-190.

4. Barkhuizen, S., "Transnational crime gangs make fraud a global epidemic", na stranici *Coalition against Fraud*, 17. juni 2014., dostupno na: <http://www.insurancefraud.org/article.htm?RecID=3350>, pristup 13. 6. 2016
5. ***, "Betrug durch russische Pflegedienste grassiert", *Welt*, 16. 4. 2016. dostupno na: <http://www.welt.de/wirtschaft/article154415616/Betrug-durch-russische-Pflegedienste-grassiert.html>, pristup 12. 6. 2016.
6. Božović, M., Knežević, Z., Simić, D., "Modeli saradnje subjekata u cilju otkrivanja prevara u osiguranju" u zborniku radova sa XI simpozijuma *Analiza složenih saobraćajnih nezgoda i prevare u osiguranju*, Zlatibor, 2012, 1-9.
7. Bussman, K., G. Lescher, S. Salvenmoser, *Wirtschaftskriminalität Versicherungsbranche*, Pricewaterhouse Coopers AG Wirtschaftsprüfungs und Martin Luther Universität, Halle-Wittenberg, 2011, 20-22.
8. Čolović, V., "Prevare u osiguranju autoodgovornosti", *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, god. 40, 2-3/2011, 325-340.
9. Ćirić, J., "Posebni oblici prevarnog ponašanja", u: *Borba protiv organizovanog kriminala u Srbiji (od postojećeg zakonodavstva do sveobuhvatnog predloga reforme)*, UNICRI, Institut za uporedno pravo i Univerzitet u Firenci, Beograd, 2008.
10. Dožić, N., "Pojam prevare u osiguranju", u: Z. Petrović, N. Mrvić-Petrović, *Osiguranje, naknada štete i parnični postupak*, Intermex, Beograd, 2014, 60-76.
11. Dožić, N., *Prevare u osiguranju*, doktorska disertacija odbranjena na Pravnom fakultetu Univerziteta Union, Beograd, 2012.
12. Edelbacher M., Theil, M., *Kriminalität gegen Versicherung*, Linde Verlag, Vienna, 2008,
13. Franzke, M., *Strafrechtliche Instrumentarien zur Eindämmung von Versicherungsbetrug*, Inaugural-Dissertation zu Köln Universität, Band 28, 2012, Josef Eul Verlag, Lohmar.
14. *Fraud Statistic - Coalition Against Insurance Fraud*, dostupno an: <http://www.insurancefraud.org/statistics.htm>, pristup 18. 6. 2016.
15. Frevel, B., *Kriminalität gefährdungen der Inneren Sicherheit?*, Leske Budrich, Opladen, 1999.
16. Helmkamp, J., Ball, R.A., Townsend K. (eds.), *Definitional dilemma: can and should be a universal definition of white collar crime?*, 1996, National White Collar Crime Center, Morgantown WV.
17. Ignjatović, Đ., *Kriminologija*, X izmenjeno izdanje, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2010.
18. Köneke, V., Müller-Peters, H., Fetchenhauer, D., *Versicherungsbetrug verstehen und verhindern*, Springer, Wiesbaden 2015.
19. Levi, M., Innes, M., Reuter, P., Gundur, R.V., *The economic, financial and social impacts of organised crime in the European Union*, EU Parliament, Directorate General for Internal Policies, Policy Department C: Citizens' Rights and Constitutional Affairs, Special Committee on Organised Crime, Corruption and Money Laundering, 2013, 17, dostupno na: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/493018/IPO_L-JOIN_ET\(2013\)493018_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/493018/IPO_L-JOIN_ET(2013)493018_EN.pdf), pristup 23. 6. 2016.
20. New York State Organized Crime Task Force, New York State Commission of Investigation of Investigation, and New Jersey State Commission of

- Investigation, "Analysis of Russian Emigré Crime in the Tri-State Region", in: P. Williams, *Russian Organized Crime, The New Threat?*, Routledge, London and New York, 1997, 177-236.
21. Nikač, Ž., Vučić, Lj., "Prevare u osiguranju u Republici Srbiji od 2010. do 2013. godine", *Bezbednost*, 1/2015, 175-196.
 22. Obradović, D., "Ljudski faktor – preduslov za sprečavanje prevara u osiguranju" u zborniku radova sa XII simpozijuma *Veštačenje saobraćajnih nezgoda i prevare u osiguranju*, Divčibare 2013, 227-236.
 23. Radović, Z., Aleksić, Ž., Petrović, Z., Petrović, T., *Prevare u osiguranju*, Glosarijum, Beograd, 2003. ¶
 24. Schiller, J., *Versicherungsbetrug als ökonomisches Problem – eine vergragstheoretische Analyse*, Verlag Versicherungswirtschaft GmbH., Karlsruhe, 2004
 25. Simpson, S., "Making Sense of White Collar Crime", *Ohio State Journal of Criminal Law*, 2011, vol. 8, 481-502.

INSURANCE FRAUD - TRIVIAL OR ORGANIZED CRIME?

This paper examines the criminological characteristics of fraudulent behaviors by which the insurance companies are damaged. The authors states that most frauds shows the characteristics of trivial crime, which is situational done . Massiveness of such petty crime inflicts enormous damage to insurance companies and leads to high dark figure of crime. There are very few frauds which are done with the complicity of several persons. These insurance frauds have the characteristics of serious "white collar" crime, as well as transnational organized financial crime. With economic progress in Serbia it can be expected that the insurance frauds, especially in the area of property insurance, will express the characteristics of organized crime. Therefore, we should strengthen the preventive activities.

KEY WORDS: fraud, insurance, dark figure of crime, "white collar" crime, transnational crime, organized crime